

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОЛОВИ СУДУ

**Сивак Володимир Миколайович - аспірант Львівського університету
бізнесу та права (Україна)**

In articol, în baza analizei opiniilor științifice ale oamenilor de știință și a normelor actualei legislații a Ucrainei, personalitatea juridică este considerată ca un element structural al statutului juridic al președintelui instanței. Se dovedește că personalitatea juridică a președintelui instanței este creată: cetățenia Ucrainei; vârsta de calificare; nivelul educațional al persoanei; experiența activității profesionale în domeniul dreptului; posesia limbii de stat; virtutea și competența sa.

Cuvinte cheie: personalitate juridică, element, statut juridic, președinte al instanței, cetățenie, vârstă, nivel educațional.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, рассмотрена правосубъектность как структурный элемент правового статуса председателя суда. Доказано, что правосубъектность председателя суда создают: гражданство Украины; возрастной ценз; образовательный уровень лица; наличие стажа профессиональной деятельности в области права; владение лицом государственным языком; его добродетель и компетентность.

Ключевые слова: правосубъектность, элемент, правовой статус, председатель суда, гражданство, возрастной ценз, образовательный уровень.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, legal personality is considered as a structural element of the legal status of the chairman of the court. It is proved that the legal personality of the court chairman creates: the citizenship of Ukraine; age qualification; educational level of the person; Availability of professional experience in the field of law; possession of a person in the state language; her integrity and competence.

Keywords: legal personality, element, legal status, court chairman, citizenship, age qualification, educational level.

Постановка проблеми. Як відомо, задля того щоб повноцінно дослідити явище в цілому, необхідно визначити особливості його структурних елементів. Одним із основоположних структурних елементів правового статусу будь-якого суб'єкта права виступає правосуб'єктність. Правосуб'єктність являє собою правову категорію, яка використовується різними галузями права. Доте-

пер немає єдності у визначенні даного поняття. У багатьох галузях права при визначенні правосуб'єктності просто констатується здатність її носіїв бути учасниками тих суспільних відносин, що регламентуються відповідним законодавством [1, с. 9]. Проте не всі науковці відносять правосуб'єктність особи до складу її правового статусу, оскільки вона виступає лише передумовою набуття такого статусу. На

нашу думку, правосуб'єктність все ж таки варто розглядати в якості окремого структурного елементу правового статусу особи. Зокрема, правильною здається позиція відносно того, що без правосуб'єктності неможливо визначити правовий статус конкретної особи, оскільки вона як умова набуття правового статусу полягає в здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність. Вона означає, що права й обов'язки кореняться в самому суб'єкті права, а не виходять винятково з норм об'єктивного (позитивного) права. Правосуб'єктність сприяє встановленню відмінностей правового статусу від інших соціальних статусів – економічного, політичного, етнічного тощо. Нарешті, вона має конкретизований (правовий) характер і тим самим визначає галузевий статус особи [2, с. 553]. Отже, правосуб'єктність визначає умови, за яких особа може набутти правового статусу голови відповідного суду.

Стан дослідження. Дослідженню структурних елементів правового статусу голови суду приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені, як: В.Т. Маляренко, Л.М. Москвіч, В.Д. Бринцев, І.В. Дем'яненко, Г.М. Глибін, В.Ф. Погорілко, С.В. Подкопаєв, С.В. Прилуцький, О.Ф. Скакун, М.І. Сірий та інші. Проте, недостатньо уваги науковцями було приділено такому структурному елементу правового статусу голови суду, як правосуб'єктність.

Саме тому метою статті є: розглянути правосуб'єктність як структурний елемент правового статусу голови суду

Виклад основного матеріалу. Правовий статус голови суду буде різнитися в залежності від того, в якому саме суді особа посідає таку посаду. У межах судів загальної юрисдикції це може бути голова місцевого суду, голова апеляційного суду, голова вищого спеціалізованого суду, голова Верховного Суду України або ж голова касаційного суду. У наведених випадках підґрунтям для визначення відповідного правового статусу та його особливостей буде вважатися правовий статус судді. Зокрема, з комплексного аналізу положень Закону України “Про судоустрій і статус суддів” слідує, що голова відповідного суду обирається з числа його суддів. При цьому суддею є громадянин

України, який відповідно до законодавства призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України та здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. Окремо законодавством встановлено вимоги до кандидатів на посаду судді. Так, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Не може бути призначений суддею громадянин, який: визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя; має незняту чи непогашену судимість [3]. Отже, законодавством визначено чіткі критерії набуття особою правового статусу судді, що є передумовою набуття нею в подальшому статусу голови суду. У своїй сукупності наведені вимоги можуть бути розглянуті як спеціальна правосуб'єктність голови суду.

Як слідує з аналізу вищенаведених законодавчих положень, однією зі складових правового статусу голови суду виступає громадянство. Дану складову слід віднести до структурних елементів загального правового статусу громадянина. Правовий зміст громадянства України, підстави та порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб визначено на рівні Закону України “Про громадянство” від 18 січня 2001 року. Відповідно до ст. 1 зазначеного нормативно-правового акта громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою й Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. При цьому громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [4]. Слід

відмітити, що не всі науковці вважають, що громадянство є структурним елементом правового статусу особи. Наприклад, на думку, - О. І. Кульчицької, громадянство є передумовою набуття правового статусу, тому не може бути його складовою [5, с. 34]. Із цього приводу зазначимо, що проблемні питання, пов'язані із набуттям особою громадянства України, а також його позбавлення, сьогодні дуже часто обговорюються в суспільстві. На нашу думку, громадянство слід у повній мірі розглядати в якості окремого структурного елементу правового статусу голови суду. По-перше, як уже було зазначено, наявність громадянства в особі є однією із необхідних умов набуття такого правового статусу. Проте в такому разі можна говорити про те, що громадянство не слід розглядати як елемент правового статусу, а лише як передумову його набуття. Разом із тим, як уже відмічалось, виключення із структури відповідного правового статусу, в тому числі статусу голови суду, хоча б одного з його елементів ставить нанівець легітимне існування такого статусу.

Так, можна стверджувати, що повноваження голови суду припиняються в разі втрати ним статусу судді відповідного суду. Як слідує з аналізу ст. 126 Конституції України, повноваження судді припиняються, зокрема в разі припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави [6]. Наведену підставу припинення повноважень судді деталізовано в ст. 121 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", відповідно до якої повноваження судді припиняються в разі припинення його громадянства відповідно до Закону України "Про громадянство України" або набуття суддею громадянства іншої держави – з дня припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави. При цьому набуттям громадянства іншої держави визнається: отримання суддею статусу громадянина іншої держави в результаті дій, вчинених таким суддею або від його імені за його дорученням або за його згодою для створення відповідних правових наслідків; у разі якщо суддею отриманий статус громадянина іншої держави в силу закону або іншим чином без його згоди, – невчинення суддею дій для позбавлення статусу

громадянина іншої держави протягом десяти днів з дня, коли судді стало відомо про отримання такого статусу [3]. Отже, внаслідок втрати громадянства особа втрачає й правовий статус судді та відповідно голови суду.

Наступним елементом спеціальної правосуб'єктності голови суду виступає його вік. Кандидат на пост судді не може бути молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років [3]. У фаховій юридичній літературі подібні обмеження прийнято позначати як віковий ценз. Так, на думку авторського колективу сучасної правової енциклопедії, віковий ценз – це вимога закону, згідно з якою право брати участь у виборах, референдумах чи займати певну посаду надається тільки після досягнення відповідного віку [7, с. 69]. Проте в наведеному вище випадку віковий ценз кандидата на посаду судді встановлює не тільки мінімально допустимий вік особи, а також і її граничний вік – шістдесят п'ять років. Відмітимо, що положення стосовно вікового цензу кандидата на посаду судді є новелою нового Закону України "Про судоустрій і статус суддів". Зокрема, відповідно до ст. 65 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 року на посаду судді міг бути рекомендований громадянин не молодше двадцяти п'яти років [8]. При цьому граничного віку кандидата на посаду законодавством не було встановлено. На нашу думку, наведені законодавчі новели щодо вікового цензу кандидата на посаду судді слід розцінювати як позитивні. По-перше, підвищення віку кандидата до тридцяти років передбачає, що особа, яка виявила бажання обіймати посаду судді, має певний життєвий досвід, так би мовити "дозріла" до такої посади. Адже раніше нерідкими були випадки, коли посади судді обіймали особи із недостатнім життєвим досвідом внаслідок чого приймалися подекуди некомпетентні судові рішення. Зокрема, як свого часу стверджував голова Вищої ради юстиції В. Колесниченко, на практиці сталася ситуація, коли в двадцять п'ять років "дівчатка і хлопчики" практично зі студентської лави почали вирішувати долю держави, і не в найкращий спосіб [9]. По-друге, вважаємо, що встановлення граничного віку (шістдесяти п'яти років) кандидата на посаду судді також слід розцінювати

як позитивний аспект, так як під час здійснення своєї діяльності суддя зазнає значного психологічного, інтелектуального перевантаження. Тому не можна допустити того, що внаслідок свого віку суддя не міг у повній мірі виконувати свої обов'язки.

Наступною складовою спеціальної правосуб'єктності голови суду виступає його освітній рівень. У ч. 1 ст. 69 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" встановлено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту [3]. У ч. 1 ст. 42 Закону України "Про освіту" від 23 травня 1991 року встановлено, що вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами ступенів вищої освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації [10]. Більш детально основні правові засади інституту вищої освіти регламентовано на рівні Закону України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року. У п. 5 ч. 1 ст. 1 наведеного нормативно-правового акта встановлено, що вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [11]. При цьому відповідно до п. 1 ч. 6 ст. 69 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" вищою юридичною освітою вважається вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах і визнана в Україні в установленому законом порядку [3].

Окремою вимогою до кандидата на посаду судді законодавство називає стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років [3]. Як зауважує О. В. Ступакова, професійна діяльність – це одна з важливих галузей, де людина розвивається як особистість та ін-

дивідуальність. При цьому надаються наступні тлумачення категорії "професійна діяльність": постійне, тривале заняття індивіда, яке дає йому засоби для існування; або ж це професійні акти, які виконуються людиною постійно, із дня в день, багаторазово, якщо людина має якусь професію [12, с. 198]. Зазначимо, що поняття "стаж професійної діяльності у сфері права" в значенні вимоги до кандидата на посаду судді було введено в обіг новим Законом України "Про судоустрій і статус суддів", де ним позначено стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття вищої юридичної освіти [3]. Раніше ж використовувався термін "стаж роботи в галузі права" [13], проте його зміст був ідентичний запропонованому. Разом із тим акцентування на тому, що така діяльність є професійною, тобто постійною, тривалою, основною для особи є позитивним аспектом понятійного апарата нового законодавства.

Наступною вимогою до кандидата на посаду судді виступає його компетентність, доброчесність, а також знання державної мови. Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [6]. Більш детально правові засади державної мовної політики визначено на рівні Закону України "Про засади державної мовної політики" від 3 липня 2012 року. У ст. 1 наведеного акта законодавства встановлено, що державна мова – закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку й інформатики тощо [14]. Можна стверджувати, що вимоги до кандидата на посаду судді щодо володіння державною мовою не викликають ніяких заперечень. Проте, не зовсім зрозумілими є такі вимоги, як доброчесність і компетентність особи. Так, в українській мові слово "компетентність" тлумачать як властивість за значенням компетентний, тобто: який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; який має певні повноваження; повноправний; повновладний [15, с. 560]. Учені-правознавці зміст категорії компетентність визначають як здатність до ефективної реалізації в практич-

ній діяльності спеціальних, професійних знань, що обумовлені особистими якостями та компетенцією. Компетентність – складне духовно-практичне, соціально-обумовлене утворення, що є кінцевим результатом, точніше, оцінкою доцільної та ефективної практичної діяльності людини. Причому, компетентність – це не тільки результат чи оцінка діяльності людини, але і сам хід її мислення та діяльності [16, с. 70]. Хоча законодавство прямо й не встановлює, як саме повинен перевірятися наведений вище критерій, логічно припустити, що відповідність йому кандидата на посаду судді встановлюється під час здійснення його відбіркового іспиту. Так, відповідно до ст. 70 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” добір кандидатів на посаду судді включає, зокрема, таку стадію, як складання особою, допущеною до участі в доборі, відбіркового іспиту. При цьому в ст. 73 наведеного нормативно-правового акта зазначено, що відбірковий іспит проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України в формі анонімного тестування з метою перевірки рівня загальних теоретичних знань кандидата на посаду судді в сфері права, володіння ним державною мовою, особистих морально-психологічних якостей кандидата. Проте, як слідує з комплексного аналізу ст. 28 (суддя апеляційного суду), ст. 33 (суддя вищого спеціалізованого суду), ст. 38 (суддя Верховного Суду), відбірковий іспит складають лише кандидати на посаду судді першої інстанції [3], до інших осіб застосовується так звана спеціальна процедура.

Що стосується наступного критерію до кандидата на посаду судді, то в сучасній українській мові слово “добросовісний” тлумачать у значенні: який живе чесно, дотримується всіх правил моралі; який є проявом чесності, моральності [15, с. 308]. Так само як і зміст наведеного вище критерію, зміст добросовісності законодавство не розкриває. Як слідує з аналізу положень Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, добросовісність судді перевіряється протягом перебування його на посаді. Зокрема, ст. 62 Закону встановлює особливості подання суддею декларації добросовісності. Так, суддя зобов’язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

декларацію добросовісності, яка складається з переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або непідтвердження [3]. Проте, така процедура застосовується до особи, що вже фактично обіймає посаду судді, тобто не може бути розглянута як передумова набуття нею відповідного правового статусу. Окрім цього, можна відмітити те, що однією з новел Закону України “Про судоустрій і статус суддів” було створення Громадської ради добросовісності, яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та добросовісності для цілей кваліфікаційного оцінювання [3]. Однак, і в даному випадку мова не йде про відбір кандидатів на посаду судді першої інстанції, оскільки кваліфікаційне оцінювання застосовується до кандидатів на посади суддів судів вищих (порівняно з першою) інстанцій. Усе наведене дає підстави стверджувати, що критерій добросовісності кандидата на посаду судді перевіряється шляхом здійснення таких заходів: - 1) проведенням спеціальної перевірки, що здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України не пізніше трьох робочих днів після ухвалення попереднього рішення про допуск осіб, які успішно склали відбірковий іспит, до наступного етапу добору надсилає до уповноважених органів запити про перевірку відповідних відомостей щодо вказаних осіб; - 2) повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданої кандидатом на посаду судді, що здійснюється відповідно до закону центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, та полягає в з’ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірки на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення; 3) подання кандидатом на посаду судді декларації родинних зв’язків, яка є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [3]. Можна стверджувати, що в своїй сукупності наведені

вище заходи утворюють процедуру перевірки доброчесності кандидата на посаду судді.

Висновок. Отже, правосуб'єктність голови суду тісно пов'язана із правосуб'єктністю судді відповідного суду. Дане твердження ґрунтується на тому, що голова відповідного суду обирається з числа його суддів. При цьому правосуб'єктність голови суду необхідно розглядати в якості однієї зі складових його правового статусу, оскільки поза її наявності такий правовий статус припиняється. Серед науковців поширеною є думка відносно того, що правосуб'єктність виступає лише передумовою набуття правового статусу. Проте, на практиці можуть траплятися ситуації, коли голова суду може приховувати, наприклад, факт наявності в нього громадянства іншої держави або ж буде виявлено, що така особа не є доброчесною. У такому разі особа втрачає правовий статус голови суду. Також слід враховувати те, що правосуб'єктність голови суду є спеціальною. Правосуб'єктність голови суду створюють: громадянство України; віковий ценз; освітній рівень особи; наявність стажу професійної діяльності в сфері права; володіння особою державною мовою; її доброчесність і компетентність.

Література

1. Чорнолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Чорнолуцький Руслан Васильович. – Одеса, 2006. – 200 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56.
4. Про громадянство України : Закон України : від 18 січ. 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
5. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.05 / Кульчицька Олена Іванівна. – Львів, 2007. – 188 с.
6. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.
8. Кот О. Багатовекторність судової реформи як запорука її ефективності / О. Кот // Судова реформа в Україні: Європейський вектор: Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародного судово-правового форуму (19-20 березня 2015 р.) / – К., 2015. – С. 109–111.
9. Колесніченко проти того, щоб суддями були 25-річні “хлопчики і дівчата” // Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/politics/kolesnichenko-proti-togo-schob-suddjami-buli-25richni-quothlopchiki-i-divchatkaquot/332649>
10. Про освіту : Закон України : від 23 трав. 1991 р. № 1060-XIII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
11. Про вищу освіту : Закон України : від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
12. Колоскова И.Ю., Соколов Н.Я. Юристы как социально-профессиональная группа (советский период) // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 63-70.
13. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, 43, 44-45. – Ст. 529.
14. Про засади державної мовної політики : Закон України : від 13 лип. 2012 р. № 5029-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
16. Пономарев Л. И. Компетенция и компетентность персонала государственной службы / Л. И. Пономарев // Государственная служба РФ: становление, кадровое обеспечение. – 1994. – № 7. – С. 70-74.